

جستارهایی در اقتصاد معاوستی:

معاون سار و اقتصادی در ادبیات متعارف؛ مبادی علمی و نظری

بلد دوم شکنندگی و ضد شکنندگی، بمبستی،

پیدایش و استحکام اقتصادی

ترجمه و تألیف:

عادل پیغمبر

معاون پژوهشی دانشگاه امام صادق (ع)

و عضو هیأت علمی دانشکده معارف اسلامی و اقتصاد

مصطفی سمیع نسب

عضو هیئت علمی و مدیر گروه مطالعات اقتصادی مرکز تحقیقات دانشگاه امام صادق (ع)

یاسر سلیمان

کارشناس و پژوهشگر گروه مطالعات اقتصادی مرکز تحقیقات دانشگاه امام صادق (ع)

انتشارات دانشگاه امام صادق (ع)
تهران: بزرگراه شهید چمران،
پل مدیریت
تلفکس: ۸۸۳۷۰۱۴۲
صندوق پستی ۱۵۹-۱۴۶۵۵
E-mail: isu.press@yahoo.com
فروشگاه اینترنتی:
www.ketabesadiq.ir

دانشگاه امام صادق (ع)

جستارهایی در اقتصاد مقاومتی و مبارزی اقتصادی در ادبیات متعارف: مبادی علمی و نظری، جلد دوم: شکندگی و ضد شکندگی، همبستگی، پایداری و استحکام اقتصادی ■ ترجمه و تألیف: دکتر عادل پیغامی، مصطفی سمیعی نسب، یاسر سلیمانی، ناشر: دانشگاه امام صادق (ع) ■ چاپ اول: ۱۳۹۵ ■ شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه چاپ و صحافی: ۷-۵۰۱-۲۱۴-۶۰۰-۹۷۸

قیمت: ۲۱۰.۰۰۰ ریال

همه حقوق محفوظ و متعلق به ناشر است.

سرشناسه: پیغامی، عادل، ۱۳۵۲ -
عنوان و نام پدیدآور: جستارهایی در اقتصاد مقاومتی و مبارزی اقتصادی
در ادبیات متعارف: مبادی علمی و نظری، جلد دوم: شکندگی و ضد شکندگی، همبستگی، پایداری و استحکام اقتصادی / ترجمه و تألیف: دکتر عادل پیغامی، مصطفی سمیعی نسب، یاسر سلیمانی.
مشخصات نشر: تهران: دانشگاه امام صادق (ع)، ۱۳۹۵.
مشخصات ظاهری: ۳۷۲ ص.
شابک: ۷-۵۰۱-۲۱۴-۶۰۰-۹۷۸
موضوع: اقتصاد مقاومتی
شناسه افزوده: سمیعی نسب، مصطفی، ۱۳۶۰-
شناسه افزوده: سلیمانی، یاسر، ۱۳۶۹-
شناسه افزوده: دانشگاه امام صادق (ع)
شماره کتابشناسی ملی: ۴۲۲۸۵۲۵

فهرست مطالب

۱۳	سخن‌نشر
۱۵	مقدمه
۵۳	بخش تحت: شکنندگی و ضد شکنندگی
۵۵	فصل ۱. شکنندگی دولت و آسیب‌پذیری اقتصادی
۵۵	مقدمه
۵۵	۱-۱. چه زمانی مفهوم دولت‌های شکننده ظهور کرد
۵۶	۲-۱. چرا اندازه‌گیری لزوم پیدا کرد
۵۸	۳-۱. چگونگی گسترش عرصه شکنندگی بدون تسهیل در سنجش آن
۵۹	۴-۱. چگونگی تمایز و سنجش شکنندگی از آسیب‌پذیری
۶۱	۵-۱. سنجش‌های شکنندگی دولت و محدودیت‌های آن
۶۱	۱-۵-۱. سنجش شکنندگی از طریق ارزیابی سیاستی و نهادی
۶۲	۲-۵-۱. شناسایی دولت‌های شکننده با استفاده از شاخص CPIA
۶۴	۶-۱. تعیین استحقاق دولت‌های شکننده برای تأمین مالی‌های تکمیلی و تخصیص این تأمین مالی‌ها:
۶۴	ارزیابی دوباره شکنندگی
۶۷	۷-۱. سنجش شکنندگی از طریق معیارهای چندگانه
۶۸	۸-۱. شکنندگی سنجش‌های شکنندگی

۹-۱. ذهنیت در انتخاب مؤلفه های شاخص	۶۸
۱۰-۱. آیا شکنندگی مانند خطری خاص قابل اندازه گیری است؟	۶۹
۱۱-۱. آسیب پذیری اقتصادی در مقابل شکنندگی دولت	۷۰
۱۲-۱. مفهوم و سنجش آسیب پذیری	۷۰
۱-۱۲-۱. سه بُعد آسیب پذیری	۷۰
۲-۱۲-۱. سنجش آسیب پذیری ساختاری	۷۲
۱۳-۱. پیوند میان آسیب پذیری اقتصادی و شکنندگی دولت	۷۴
۱-۱۳-۱. شکنندگی به عنوان تاب آوری	۷۴
۱-۱۳-۱. شکنندگی ناشی از آسیب پذیری ساختاری	۷۵
۱-۱۳-۱. کشورهای کمتر توسعه یافته به عنوان دولت های شکنندگی (LDCs)	۷۵
۱-۱۳-۱. استنباط سایر از یککرد ساختاری به شکنندگی: بازگشت به تخصیص اعانه ها	۷۶
نتیجه گیری	۷۹
ضمیمه ۱-۱: تعریف شاخص CF A بانک جهانی	۷۹
الف) مدیریت اقتصادی	۷۹
ب) سیاست های ساختار	۸۰
ج) سیاست های مربوط به شمول و مدیریت	۸۰
د) مدیریت بخش عمومی و نهادها	۸۰
ضمیمه ۲-۱: شاخص های عملکرد پسادرگیری بانک جهان	۸۰
دسته اول: امنیت و آشتی	۸۰
دسته دوم: ترمیم اقتصادی	۸۱
دسته سوم: توسعه شمولیت اجتماعی و بخش اجتماعی	۸۱
دسته چهارم: مدیریت بخش عمومی و نهادها	۸۱
ضمیمه ۳-۱: دولت شکننده بر مبنای تعاریف مختلف	۸۲
ضمیمه ۴-۱: مقایسه محتوای شاخص های اصلی شکنندگی دولت	۸۵
فصل ۲. بانکداری ضد شکننده و سیستم های پولی	۸۹
مقدمه	۸۹
۱-۲. سیستم بانکی ذاتاً شکننده نیست	۹۰
۲-۲. محدودیت ها و امتیازهای قانونی، سیستم بانکی فعلی ایالات متحده را شکننده کرده اند	۹۳
۳-۲. چطور خاصیت ضد شکنندگی را به سیستم بانکداری برگردانیم؟	۹۸
۴-۲. رژیم پولی ضد شکننده	۱۰۰
نتیجه گیری	۱۰۲

بخش دوم: مبانی اقتصادی.....	۱۰۵
فصل ۳. اقتصاد همبستگی؛ مفاهیم و موضوعات کلیدی.....	۱۰۷
مقدمه.....	۱۰۷
۳-۱. اقتصاد همبستگی به مثابه یک فرآیند.....	۱۰۹
۳-۲. بازاندیشی اقتصاد و کشف احتمالات.....	۱۱۰
۳-۳. نامگذاری اقدامات از طریق ارزش های مشترک.....	۱۱۵
۳-۴. ایندکس پیوند.....	۱۱۸
۳-۵. افزایش مقیاس از طریق اقدام جمعی.....	۱۲۱
۳-۶. برخی موانع و مناقشات کلیدی در جنبش های اقتصاد همبستگی.....	۱۲۵
نتیجه گیری.....	۱۲۶
فصل ۴. اقتصاد اجتماعی و سیاست و اقتصاد غیررسمی.....	۱۲۹
مقدمه.....	۱۲۹
۴-۱. از اقتصاد غیررسمی به اقتصاد رسمی.....	۱۳۲
۴-۲. بخش لبنیات در کنیا.....	۱۳۴
۴-۳. خیزش اقتصاد غیررسمی در بخش لبنیات.....	۱۳۸
نتیجه گیری.....	۱۴۹
فصل ۵. اقتصاد اجتماعی و همبسته و مشاغل سبز (جستارهای پایداری زیست محیطی).....	۱۵۳
مقدمه.....	۱۵۳
۵-۱. اقدامات عملی SSE و پیامدهای زیست محیطی این اقدامات.....	۱۵۶
نتیجه گیری.....	۱۶۳
فصل ۶. تأمین مالی اجتماعی برای اقتصاد اجتماعی.....	۱۶۷
مقدمه.....	۱۶۷
۶-۱. سازمان های اقتصاد اجتماعی.....	۱۶۹
۶-۲. دسترسی به تأمین مالی برای سازمان های اقتصاد اجتماعی.....	۱۷۰
۶-۳. مطالعات موردی انواع تأمین های مالی مورد استفاده سازمان های اقتصاد اجتماعی را نشان می دهند.....	۱۷۱
نتیجه گیری.....	۱۸۲
فصل ۷. اقتصاد اجتماعی و توسعه محلی جامعه محور (درس هایی که از تجربه کبک آموخته ایم).....	۱۸۵
مقدمه.....	۱۸۵
۷-۱. نقش سازمان های توسعه محلی جامعه محور.....	۱۸۶

۱۸۷	۲-۷. نقش اقتصاد اجتماعی در توسعه محلی
۱۹۶	۳-۷. چالش‌های پیش روی سیاست‌گذاران
۱۹۸	۴-۷. جمع‌بندی و بیان مشکلات پیش روی سازمان‌های جامعه مدنی
۲۰۱	بخش سوم: اقتصاد پایدار
۲۰۳	مقدمه بخش سوم
۲۰۹	فصل ۸. پیشینه مفهومی
۲۰۹	مقدمه
۲۱۷	۱-۸. دیدگاه‌هایی درباره توسعه پایدار
۲۱۸	۱-۱-۱. مرور مختصر تاریخی
۲۱۸	۱-۱-۱-۱. سنجش اقتصاد
۲۱۹	۱-۱-۱-۲. وران پیش از BRUNDI LAND: شاخص‌های اقتصادی مرکب
۲۲۰	۱-۱-۱-۳. دورانی پس از BRUNDI LAND: شاخص‌های مرکب و مجموعه‌های SDI
۲۲۳	۱-۱-۲. هماهنگ‌سازی سنجش توسعه پایدار
۲۲۵	۱-۱-۳. پنج موضوع کلیدی در سنجش توسعه پایدار
۲۲۵	۱-۱-۳-۱. نقطه شروع برای تدوین شاخص‌های سنجش توسعه پایدار
۲۲۷	۱-۱-۳-۲. دیدگاه اجتماعی گسترده یا بسته
۲۲۷	۱-۱-۳-۳. دیدگاه یکپارچه یا آینده‌گرا
۲۲۹	۱-۱-۳-۴. پولی شدن
۲۳۱	۱-۱-۳-۵. شاخص‌های مرکب یا مجموعه‌های SDI
۲۳۱	۱-۲. برقراری ارتباط بین سرمایه و رفاه انسانی
۲۳۱	۱-۲-۱. «اکنون» در برابر «آینده»
۲۳۶	۱-۲-۲. «اینجا» در برابر «جاهای دیگر»
۲۳۷	جمع‌بندی
۲۴۱	فصل ۹. واکنش ابعاد درون‌مایه‌های توسعه پایدار
۲۴۱	مقدمه
۲۴۱	۱-۹. سنجش رفاه انسانی
۲۴۱	۱-۱-۹. مفاهیم و تعاریف
۲۴۴	۱-۲-۹. انتخاب درون‌مایه‌ها
۲۴۷	۲-۹. سنجش سرمایه
۲۴۷	۱-۲-۹. مفاهیم و تعاریف

۲۴۹	۲-۲-۹. سرمایه اقتصادی
۲۴۹	۱-۲-۲-۹. مفاهیم و تعاریف
۲۵۰	۲-۲-۲-۹. تأثیر روی رفاه انسانی
۲۵۰	۳-۲-۲-۹. شاخص های فیزیکی و ارزش گذاری
۲۵۳	۴-۲-۲-۹. انتخاب درون مایه ها
۲۵۳	۳-۲-۹. سرمایه طبیعی
۲۵۵	۲-۳-۲-۹. تأثیر روی رفاه انسانی
۲۵۸	۲-۳-۲-۹. شاخص های فیزیکی و ارزش گذاری
۲۶۶	۲-۹. ۴-۱. انتخاب درون مایه ها
۲۶۷	۴-۲-۹. سرمایه انسانی
۲۶۷	۱-۴-۲-۹. مفاهیم و تعاریف
۲۶۸	۲-۴-۲-۹. تأثیر روی رفاه انسانی
۲۶۸	۳-۴-۲-۹. شاخص های فیزیکی و ارزش گذاری
۲۷۲	۴-۴-۲-۹. انتخاب درون مایه ها
۲۷۴	۵-۲-۹. سرمایه اجتماعی
۲۷۴	۱-۵-۲-۹. مفاهیم و تعاریف
۲۷۶	۲-۵-۲-۹. تأثیر روی رفاه انسانی
۲۷۹	۳-۵-۲-۹. شاخص های فیزیکی و ارزش گذاری
۲۸۱	۴-۵-۲-۹. انتخاب درون مایه ها
۲۸۲	۶-۲-۹. حدود پولی شدن
۲۸۸	۳-۹. سنجش تأثیرات فرامرزی
۲۸۸	۱-۳-۹. مفاهیم و تعاریف
۲۹۶	۲-۳-۹. انتخاب درون مایه ها
۲۹۹	فصل ۱۰. شاخص های توسعه پایدار
۲۹۹	مقدمه
۳۰۰	۱-۱۰. چارچوب شاخص های توسعه پایدار
۳۰۰	۱-۱-۱۰. چارچوب
۳۰۱	۲-۱-۱۰. دسته بندی های مفهومی و درون مایه ای
۳۰۸	۳-۱-۱۰. نوع شناسی شاخص ها
۳۱۰	۲-۱۰. شاخص های توسعه پایدار: سه مجموعه پیشنهادی
۳۱۰	۱-۲-۱۰. روند انتخاب شاخص ها

۳۱۲	 دو مجموعه بزرگ از شاخص‌ها
۳۱۸	 مجموعه کوچک از شاخص‌ها
۳۲۱	 در دسترس بودن داده‌ها و رابطه با آمار رسمی
۳۲۳	 جمع‌بندی
۳۲۵	فصل ۱۱. مسیری پیش رو
۳۲۵	 مقدمه
۳۲۵	 ۱-۱۱. کارهای آتی، اطلاع‌رسانی و دستور کار پس از اجلاس RIO+20
۳۲۵	 ۱-۱-۱۱. موضوعات مطرح برای کارهای آتی
۳۲۹	 ۱-۱-۱۱. اطلاع‌رسانی و مصورسازی
۳۳۵	 ۱-۱-۱. دستور کار پس از اجلاس RIO+20
۳۴۰	 جمع‌بندی
۳۴۱	بخش چهارم: استحکام اقتصادی
۳۴۳	فصل ۱۲. اقتصاد سیاسی مستحکم
۳۴۳	 مقدمه
۳۴۴	 ۱-۱۲. چرا استحکام مهم است؟
۳۴۵	 ۲-۱۲. ارتباط اتریشی
۳۴۸	 ۳-۱۲. بررسی اجمالی مجموعه مقالات هدایت اقتصاد سیاسی مستحکم
۳۵۰	 ۴-۱۲. نتیجه
۳۵۱	منابع و مآخذ

«بسم الله الرحمن الرحيم»

سخن ناشر

«کاری کنید که دانشگاه امام صادق (علیه السلام) مرجع تحقیقات مراکز علمی و دانشگاه‌های دنیا بشود» (مقام معظم رهبری).^۱

انقلاب شکوهمند اسلام در بهمن ۱۳۵۷ با عنایت پروردگار و مجاهدت مردم به ثمر نشست و غرب قوی‌ترین متحد خود در قلب جهان اسلام را از دست داد. انقلاب اسلامی از همان آغاز، برخلاف سایر انقلاب‌ها که با جدا شدن از یک بلوک قدرت به بلوک قدرت دیگری روی می‌آوردند، با شعار «نه شرقی، نه غربی» ماهیت خود را از سایر انقلاب‌ها جدا کرد و این جدایی از ماهیت با تشکیل حکومتی برخاسته از دین مبین اسلام به اوج خود رسید. با تشکیل حکومت دینی و توفیق اسلام در ایفای نقش ایدئولوژیک برای آن، مذهب و دین به‌منزله یک جدید قدرت در نظام بین‌الملل مطرح شد. انقلاب اسلامی به‌عنوان یک انقلاب با جهان‌بینی زایش گرفته از مکتب اسلام، نه تنها در بعد ملی احیاگر برنامه‌ها و نظریات خاص اسلام برای حکومت و دولت‌مداری است، بلکه در بعد جهانی نیز با توجه به جهان‌شمولی مکتب اسلام افکار و نظریات خاصی دارد. نکته قابل توجه این است که انقلاب اسلامی همواره متکی بر خدای فکری و اندیشه‌ای خود و بر اساس نظام ارزشی خاص خود به دنبال زایش مفهومی است که به‌جای خود در یک بستر زبانی به خلق و توسعه سپهر واژگانی مختص به خود منتهی شده است. در مرحله بعد گفتمان خاص به خود را حول این سپهر واژگانی سامان داده و در نهایت به این نهادینه‌سازی آن نظام ارزشی مبنای اقدام به نهادسازی‌های متناسب با آن نظام ارزشی، مفهومی و واژگانی گفته شده نماید. اما در این بین نقش ولی‌فقیه نقشی محوری و اساسی بوده و علی‌الخصوص اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای از غنای خارق‌العاده‌ای برخوردار است. باید دقت داشت که انقلاب اسلامی حاوی اندیشه جدیدی بوده و بسیار طبیعی است که این نهضت برای ادامه حرکت عمومی خود بر اساس مبانی اولیه‌اش به بازتولید مفاهیم جدید و به تبع آن نظام واژگانی جدید اقدام کند. این تأکید بر منظومه بومی واژگان در چند سال اخیر از سوی آیت‌الله

۱. از بیانات مقام معظم رهبری در ملاقات اساتید و دانشجویان دانشگاه امام صادق (علیه السلام) مورخ ۱۳۸۴/۱۰/۲۹.

خامنه‌ای مطرح شده است. «وقتی یک فکر جدید مثل فکر حکومت اسلامی و نظام اسلامی و بیداری اسلامی مطرح می‌شود، مفاهیم جدیدی را در جامعه القاء می‌کند؛ لذا این حرکت و این نهضت باید واژه‌های متناسب خودش را دارا باشد؛ اگر از واژه‌های بیگانه وام گرفت، فضا آشفته خواهد شد، مطلب ناگفته خواهد ماند (۱۳۹۰/۰۷/۲۲).

بر همین مبنا بازخوانی مفاهیم تأسیسی ایشان مانند اقتصاد مقاومتی جهت گفتمان‌سازی و نهادسازی پسینی امری ضروری است. «اقتصاد مقاومتی» از جمله مفاهیمی بوده که در چند سال اخیر مورد تأکید فراوان رهبری قرار گرفته است تا جایی که ایشان سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی را جهت نهادسازی و تحقق نظام مطلوب اقتصادی ابلاغ نموده و در جلسات متعدد به تبیین آن پرداخته‌اند. با این حال، ایشان همچنین تبیین ابعاد و ویژگی‌های یک چنین اقتصادی را از سوی اندیشمندان و کارشناسان امور مورد مطالبه قرار داده‌اند. لذا مجموعه حاضر در صدد است تا با مبنا قرار دادن این خواسته رهبری، طبق منظومه فکری و مبانی فقهی می‌ای که ارائه خواهد داد، به تولید ادبیات علمی در زمینه اقتصاد مقاومتی و تبیین ابعاد و زوایای آن بپردازد.

از آنجا که دانشگاه امام صادق (علیه السلام) یک الگوی عملی برای تحقق ایده دانشگاه اسلامی در شرایط جهان معاصر است، الگویی که بیش از «ربع قرن» ثمرات نیکوی این شجره طیبه در فضای ملی و بین‌المللی قابل مشاهده است، طبعاً آنچه حاصل آمده محصول نیست خالصانه و جهاد علمی مستمر مجموعه بنیان‌گذاران این نهاد است که امید می‌رود بتواند به توسعه و تقویت آن‌ها در پرتو عنایات حضرت - حق تعالی، اهتمام ورزد. در پیمودن این مسیر، دست تمام کسانی را که در مسیر اهداف کلان رهبری دانشگاه جهت تحقق مرجعیت علمی، به انجام کارهای پژوهشی مشغول‌اند به گرمی تشویق و امیدواریم که بتوانیم قدم‌هایی هرچند اندک در پیشبرد اهداف دانشگاه برداریم.

مجموعه حاضر، تألیف ارزشمندی است که با تلاش جناب آقایان دکتر عادل پیغامی، مصطفی سمیعی نسب و یاسر سلیمانی به ثمر نشسته است. حمایت‌های مرکز تحقیقات دانشگاه امام صادق (علیه السلام) و همکاران محترم معاونت پژوهشی دانشگاه مزید امتنان است که صمیمانه از همکاری این بزرگواران قدردانی می‌نماییم. امید آنکه این فعالیت‌ها، مورد رضایت خداوند قرار گیرد.

گروه مطالعات اقتصادی

مرکز تحقیقات دانشگاه امام صادق (علیه السلام)

مقدمه

با توجه به ضرورت نگاشتن علمی به مقوله اقتصاد مقاومتی که در بند بیست و یکم^۱ سیاست‌های کلی ابلاغی از جانب مقام معظم رهبری^(مدظله) بدان اشاره گشته است، مرکز تحقیقات دانشگاه امام صادق علیه السلام با استفاده از ظرفیت‌ها و تجارب خویش، ازجمله شبکه اساتید و پژوهشگران دانشگاه امام صادق علیه السلام در رشته‌های مختلف و همچنین پژوهش‌های صورت پذیرفته با موضوع اقتصاد مقاومتی،^۲ را با گستره موضوعی اولیه، با توجه به ادبیات متعارف علوم اقتصادی و نیز ادبیات اقتصاد اسلامی و تکمیل تدریجی این پازل، ذیل گروه مطالعات اقتصادی مرکز تحقیقات، میز پژوهش اقتصاد مقاومتی، اقدام به شناسایی شبکه‌های پژوهشی، تولید آثار و محتوای علمی، نموده است.

گستره طراحی شده شامل هشت محور اصلی بوده و در قالب این هشت محور، ۳۱ زیر موضوع که بیانگر حوزه علمی - پژوهشی بحث هستند ذکر گردیده است. این گستره در قالب جدولی که در انتهای این قسمت آمده قابل ملاحظه است. در این مجلد از سلسله مجلدات کتاب «جستارهایی در اقتصاد مقاومتی» بنا بر اولویت و ضرورت، به محور سوم، یعنی ادبیات نظری بحث پرداخته شده است.^۳ این مجلد که در واقع جلد دوم کتاب با عنوان «جستارهایی در اقتصاد مقاومتی: مقاوم‌سازی اقتصادی در ادبیات

۱. بند بیست و یکم: تبیین ابعاد اقتصاد مقاومتی و گفتمان‌سازی آن به‌ویژه در محیط‌های علمی، آموزشی و رسانه‌ای و تبدیل آن به گفتمان فراگیر و رایج ملی.

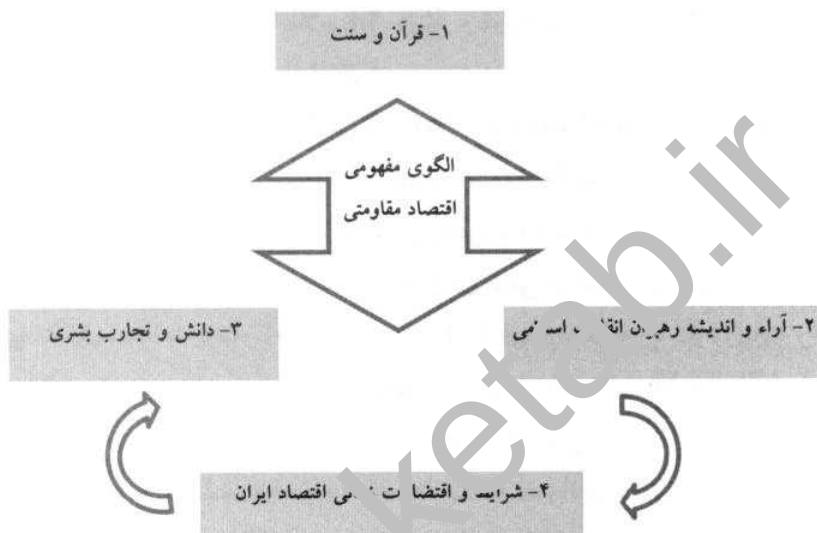
۲. به جدول انتهای بخش مقدمه مراجعه شود.

متعارف؛ مبادی علمی و نظری» است، شامل تألیف و ترجمه‌ای منتخب از برخی گزارشات، مقالات علمی با موضوعات شکنندگی و ضدشکنندگی، همبستگی، پایداری و استحکام اقتصادی است. شایان‌ذکر است در مجلد اول این کتاب به موضوعات تاب‌آوری و آسیب‌پذیری اقتصادی به‌طور مبسوط پرداخته شده است.

مبانی و چارچوب‌های نظری اقتصاد مقاومتی در ادبیات متعارف اقتصادی

برای تبیین و فهم اقتصاد مقاومتی و لزوم آن لازم است با چند مقدمه به مسئله ورود پیدا کرد. اولاً این نکته که مفهوم مقاوم بودن یک مفهوم طیفی یا به عبارتی یک کلی مشکک بوده و مفهومی مطلق و دارای اندازه‌ای مشخص نیست. ثانیاً، اقتصاد مقاومتی قبل از دین و نقل، یک مفهوم عقلی است. شاهد بر این مدعا این است که در هر جای دنیا اصل بر استحکام، مقاومت و قوام است و این یک اصل عقلی است. با نگاهی به سایر اقتصادهای دنیا نیز توجه آن خواهیم شد که تمام آن‌ها، همواره سعی در مقاوم‌سازی بافت‌ها و ساختارهای حریش اشتاند و این امر با تکامل دانش، همواره در مسیر خود رو به پیشرفت بوده است، بدین معنا که جهت‌گیری تمام تئوری‌های جدید، نیل به این هدف، یعنی قوام و مقاوم‌سازی است. این مفهوم، استفاده از تجربیات سایر کشورها جهت مقاوم‌سازی بافت‌های اقتصادی کشور لازم می‌نماید. مقام معظم رهبری نیز در جلسه تبیین سیاست‌های اقتصاد مقاومتی چنین فرمودند: «تکیه بر ظرفیت‌های داخلی به معنای چشم بستن بر امکانات کشورهای دیگر نیست، بلکه نظام اسلامی در کنار اتکاء به داشته‌های داخلی، از امکانات دیگر کشورها نیز استفاده و یادگیری خواهد کرد»؛ لذا اقتصاد مقاومتی یک برنامه کوتاه‌مدت نبوده و بلکه یک فرآیند را برپا می‌دارد و مربوط به دوره تحریم نخواهد بود و بلکه اگر تمام هجده‌ها پایا می‌یابند و نیز با لحاظ نمودن شرایط مکانی - زمانی، باز هم تمامی عناصری که در سند سیاست‌های کلان اقتصاد مقاومتی وجود دارد، جزء برنامه‌های کشور خواهد بود و باید به این سیاست‌ها به عنوان یک راهبرد توجه شود. به عبارت دیگر جریان اقتصاد مقاومتی، یک جریان

سیاست زده کوتاه مدت ایدئولوژیک سیاسی نیست^۱ و شاهد و گواه این مطلب را نیز حتی در ادبیات متعارف اقتصادی نیز می توان دنبال نمود که در ادامه به آن اشاره خواهد شد. شکل ۱ به ارائه و معرفی چارچوبی مفهومی الگوی اقتصاد مقاومتی می پردازد.

شکل ۱. مدل و الگوی مفهومی اقتصاد مقاومتی

۱. اقتصاد مقاومتی یعنی آن اقتصادی که در شرایط فشار، در شرایط تحریم، در شرایط دشمنی و خصومت های شدید می تواند تعیین کننده رشد و شکوفایی کشور باشد (بیانات مقام معظم رهبری در دیدار مسجوبی، ۱۳۹۱/۰۵/۱۶).
 - البته اقتصاد مقاومتی فقط جنبه نفي نیست؛ این جور نیست که اقتصاد مقاومتی معنایش خارج کشیدن دور خود و فقط انجام یک کارهای تدافعی باشد؛ نه، اقتصاد مقاومتی یعنی آن اقتصادی که به یک ملت کمک می دهد و اجازه می دهد که حتی در شرایط فشار هم رشد و شکوفایی خودشان را داشته باشند (همان).
 - مجموعه سیاست های اقتصاد مقاومتی در واقع یک الگوی بومی و علمی است که برآمده از فرهنگ انقلابی و اسلامی ما است؛ متناسب با وضعیت امروز و فردای ما است... که این مربوط به وضع کنونی و شرایط کنونی کشور نیست، این یک تدبیر بلندمدت برای اقتصاد کشور است؛ می تواند اهداف نظام جمهوری اسلامی را در زمینه مسائل اقتصادی برآورده کند؛ می تواند مشکلات را برطرف کند؛ در عین حال پویا هم هست؛ یعنی ما این سیاست ها را به صورت یک چارچوب بسته و متجذر ندیده ایم، قابل تکمیل است، قابل انطباق با شرایط گوناگونی است که ممکن است در هر برهه ای از زمان پیش بیاید؛ و عملاً اقتصاد کشور را به حالت «انعطاف پذیری» می رساند؛ یعنی شکنندگی اقتصاد را در مقابل تکان های گوناگون برطرف می کند (بیانات مقام معظم رهبری در جلسه تبیین سیاست های اقتصاد مقاومتی، ۱۳۹۲/۱۲/۲۰).

در توضیح مدل مفهومی ارائه شده در نمودار ۱ مختصراً باید گفت، برای نیل به یک الگوی بومی و به عبارتی ایرانی - اسلامی از اقتصاد مقاومتی به چهار رکن نیاز است که عبارت‌اند از: ۱. قرآن و سنت (مابقی ارکان دارای رابطه طولی با این رکن هستند) ۲. آراء و اندیشه رهبران انقلاب اسلامی، ۳. دانش و تجارب بشری و ۴. در نظر گرفتن شرایط و اقتضائات زمانی اقتصاد ایران.

با توجه به موضوع مجلد حاضر، این کتاب نیز همچون مجلد اولش، به دنبال بیان و بررسی رکن سوم، یعنی دانش و تجارب بشری در حوزه اقتصاد مقاومتی است. در اینجا ذکر این نکته خالی از فایده نمی‌نماید که بررسی و رجوع به دانش و تجربه سایر کشورها، علی‌رغم اینکه اکثر کشورها از الگوهای مبتنی بر شریعت پیروی نمی‌کنند، دارای اشکال نخواهد بود و اجمالاً در تأیید نظر فوق می‌توان به آیات، روایات و سیره ائمه علیهم‌السلام تمسک کرد - آن‌ها که قرآن کریم می‌فرمایند: «سیروا فی الارض فانظروا کیف کان عاقبه المکذبین» (سوره اعراف، آیه ۱۱). از طرفی در سیره پیامبر گرامی اسلام صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم ما شاهد این هستیم که ایشان در مواجهه با جاهلیت سه استراتژی به کار می‌بردند: یک. نفی، دو. امضاء و سه. تأسیس، لذا در بحث انصاف مقاومتی نیز باید بخش‌هایی از علوم و تجارب غربی را نفی کرده، بخش‌هایی از آن را امضاء نمود. - ایشان در واقع قائل به این مطلب بودند که انسان‌های عهد جاهلیت نیز دارای برخی کردارها و امور مناسب و مطابق با شرع هستند و البته قطعاً بخشی دیگر از امور و کردارهای ایشان کاملاً دچار اشکال بوده است - و برخی امور از پایه لغو و احکامی بنا نهاده شد.

غرض از بیان مطالب فوق این بود که نوع رفتار جمعی دینی و اقتصادی با تئوری‌های اقتصادی غرب، باید دارای یک قوه پالایش و نقد باشد که بتواند با واکاوی نظریات متداول غربی، هر جا نیاز به امضاء دارد، امضاء و هر کجا نیاز به تأسیس است، اقدام به تأسیس نماید - که البته تشخیص خلاف اصول اسلامی بودن آن به عهده مجتهدین خواهد بود. در صورت امکان پالایش دقیق، در اصطلاح علمی به این فرآیند، ساختارشکنی یا شالوده‌شکنی^۱ گویند که یک روش و متدولوژی است که گفتمان‌ها را

تجزیه و تحلیل کرده تا از آن طریق، به درون آن راه یابد. فلاسفه معتقدند اگر هر مفهوم علمی و تئوریک تجزیه و تحلیل شود، به یک سری عناصر تشکیل دهنده خواهد رسید که آن عناصر پایه‌ای چند چیزند: یک. هستی‌شناسی، دو. انسان‌شناسی، سه. غایت‌شناسی، چهار. ارزش‌شناسی، پنج. معرفت‌شناسی و شش. تکلیف‌شناسی؛ از آنجایی که در این کتاب در مقام تبیین مبانی فلسفی بحث نیستیم، به همین میزان اکتفا می‌شود.

لذا ما با رجوع به تجارب بشری و نگاه به آن‌ها از پنجره قرآن و سنت و مدنظر قرار دادن ریاضت و آراء رهبران انقلاب اسلامی و با توجه به شرایط مکانی - زمانی خویش، باید اقدام به نقد، امضاء یا تأسیس نظریات و تئوری‌های اقتصادی نماییم.

حال با ملاحظه محور دوم از محورهای هشت‌گانه که جدول آن در انتهای این قسمت قابل ملاحظه است، معرفی کلیدواژه‌هایی در ادبیات متعارف اقتصادی که قرابت نزدیکی با اقتصاد مقاومتی است، با تعریفی مختصر از آن‌ها پرداخته‌شده و مجلد حاضر بر روی کلیدواژه‌های شکنندگی و ضربه‌پذیری، همبستگی و پایداری اقتصادی متمرکز خواهد شد. گرچه گستره مطالب و مفاهیم مرتبط با این مفاهیم گسترده است، اما سعی شده در گزینش مطالب، سیری منطقی لحاظ گردد.

اقتصاد مقاومتی و کلیدواژه‌ها و مفاهیم نزدیک به آن در ادبیات متعارف اقتصادی

با رصد و مطالعه ادبیات رایج اقتصادی متوجه این امر گردیدیم که این مفهوم نه تنها مفهومی جدید در کشور ما، بلکه دارای سابقه‌ای قابل ملاحظه در سایر کشورها است و شاهد بر این مدعا انواع مدل‌ها و نظریه‌های جدید اقتصادی است که همگی به دنبال نیل به این هدف هستند. در ادامه با معرفی گستره مفاهیم در ادبیات متعارف متوجه این امر خواهیم شد.

کلیدواژه‌ها و مفاهیم مرتبط با اقتصاد مقاومتی در ادبیات متعارف

همان‌طور که در جدول عناوین که در انتهای این بخش آمده، نه مفهوم در قرابت با اقتصاد مقاومتی در ادبیات رایج احصاء شده است که هر کدام از آن‌ها دارای تاریخچه، تعریف و مدل‌های مشخصی در ادبیات متعارف اقتصادی است و حتی در بحث‌های

متأخر، برخی از مفاهیم مذکور در قالب مدل‌هایی باهم تلفیق گشته و مدلی جامع‌تر ارائه داده است.

تعاریف مختصر از مفاهیم

۱. **تاب‌آوری اقتصادی**^۱: تاب‌آوری به واژه‌ای مهم در ادبیات بسیاری از رشته‌ها، از روان‌شناسی گرفته تا زیست‌بوم‌شناسی، تبدیل شده است. متأسفانه، هیچ تعریف مشترک مورد توافقی از تاب‌آوری که در همه‌ی رشته‌ها استفاده شود وجود ندارد. در این قسمت تعاریف مورد استفاده و رایج تاب‌آوری برحسب مفاهیم مرکزی آن‌ها بیان می‌گردد. تعاریف تاب‌آوری که به خاطر ارتقای توانایی اجتماع‌ها در ترمیم و بازیابی پس از وقوع فجایع، بسیار ارزشمند است، به‌طور صریح و غیرصریح، این پنج مفهوم مرکزی را دارا هستند:

- مشخصه تاب‌آوری: مشخصه‌ای از اجتماع است.
- تداوم: تاب‌آوری اجتماع از اجزای اصلی و پویای اجتماع است.
- سازگاری: اجتماع می‌تواند با مشکلات و سختی‌ها سازگاری پیدا کند.
- خط سیر: با در نظر گرفتن وضعیت پس از بحران، مخصوصاً برحسب عاملیت اجتماع سازگاری پیدا کردن به‌عنوان یک نتیجه مثبتی برای اجتماع، ختم می‌شود.
- قابلیت مقایسه: مشخصه تاب‌آوری اجتماع این امکان را برای اجتماع‌ها فراهم آورده که برحسب توانایی‌هایشان در سازگاری به شکلی مثبت با سختی‌ها و مشکلات، با یکدیگر مقایسه شوند.

انتخاب یک تعریف از میان خیل عظیم تعاریف به‌عنوان «بهترین» تعریف سخت و دشوار است. هر یک از تعاریف ارزش خود را دارد و کمک‌هایی مثبت را در قلمرو خود انجام داده‌اند؛ بنابراین، تعریفی را که انتخاب می‌کنیم باید شیوه‌ای باشد که از آن تعریف را نشان دهد.

اما آنچه برای ما دارای اهمیت است مفهوم تاب‌آوری اقتصادی است. در این زمینه چندین تعریف ارائه شده است که ما در اینجا به دو تعریف برجسته در این حوزه اشاره می‌کنیم. رُز (۲۰۰۷)^۱ می‌گوید:

«تاب‌آوری (پویا): سرعتی که یک موجود و یا سیستم پس از شوک‌های شدید به منظور دستیابی به وضعیتی مطلوب، بازیابی و بهبود می‌یابد. تاب‌آوری ایستای اقتصادی: توانایی یک موجود و یا سیستم برای حفظ عملکرد (مثلاً ادامه دادن تولید) در هنگام وقوع شوک. تاب‌آوری ذاتی: توانایی تحمل با بحران. تاب‌آوری تطابقی (دارای قدرت سازگاری): توانایی (یک موجود و یا سیستم) در مواقع بحرانی بر حفظ کارکرد خود بر مبنای نوع و یا تلاش بیشتر؛ اما تاب‌آوری اقتصادی آن‌گونه که در مطالعه Bologniglio مورد استفاده قرار گرفته تا حدی به میزان استقامت اقتصاد در برابر اثرات منفی شوک‌های خارجی اشاره دارد. بدین‌سان این می‌تواند به عنوان طرف مقابل آسیب‌پذیری اقتصادی در نظر گرفته شود. این کلمه از ریشه لاتین خود Resilire، معنای توانایی برخاستن مجدد اخذ شده است. بریگوگلیو (۲۰۰۹) تاب‌آوری اقتصادی - که نتیجه سیاست پیش‌بینی‌شده است - و آسیب‌پذیری اقتصادی - که از ویژگی‌های ذاتی اقتصاد است - تمایز قائل شده است. ریسک‌پذیری استدلالت نمود که اصطلاح تاب‌آوری اقتصادی می‌تواند در دو معنی مورد استفاده قرار گیرد، به ترتیب مربوط به توانایی اقتصاد برای: الف. جذب اثر شوک‌های اقتصادی خارجی و ب. بی‌اثر کردن اثرات زیان‌بار چنین شوک‌هایی. توانایی یک اقتصاد برای جذب شوک‌های خارجی که همراه با انعطاف‌پذیری اقتصاد است، این اقتصاد را قادر به بهبود پس از اثرات مخالف شوک‌ها می‌کند. این توانایی بسیار محدود خواهد شد اگر به عنوان مثال انعطاف‌ناپذیری بازار وجود داشته باشد. توانایی اقتصاد برای بی‌اثر

کردن شوک‌ها زمانی تقویت می‌شود که اقتصاد دارای فضای کافی برای مانور باشد و در این مورد به‌عنوان مثال در موقعیت مالی قوی، سیاست‌گذاران می‌توانند با استفاده از هزینه‌های احتیاطی یا کاهش مالیات، اثر شوک‌های منفی را خنثی نمایند.^۱

۲. آسیب‌پذیری اقتصادی^۲: کلمه آسیب‌پذیری از ریشه لاتین Vulnerare به معنی مجروح کردن است. این ریشه‌شناسی، این کلمه را با در معرض آسیب یا زیان قرار گرفتن و با تزلزل و ناپایداری همراه می‌کند.^۳ مفهوم آسیب‌پذیری اقتصادی از زمانی مورد توجه قرار گرفت که مطالعاتی بر روی قدرت پایین اقتصادی برخی از کشورهای بسیار کوچک انجام شد که در زمره کشورهای با ریسک بالا از جهت رشد و عملکرد اقتصادی قرار داشتند. درحالی‌که این ریسک‌ها لزوماً اثری بر روی تولید سرانه آن‌ها نگذاشته بود. بر اساس مطالعات Guillaumont^۴ (۱۹۹۹) آسیب‌پذیری اقتصادی به معنی ضربه دیدن (اثربرداری منفی) از اتفاقات غیرقابل پیش‌بینی به‌طور کلی و بالأخص مسائل اقتصادی است. بنابراین تعریف، آسیب‌پذیری اقتصادی را می‌توان به آمادگی اقتصاد برای تأثیرپذیری منفی از مخاطرات تعریف نمود.

۳. ضدشکندگی اقتصادی^۵: ابتداءاً بد گفت که شکندگی خاصیتی است که باعث می‌شود با اندک فشار و تنش و ولو ملایم و متوسط باراحتی چیزی بشکند و یا دچار شکست گردد. خاصیت مقابل آن ضدشکندگی است که سیم نیکلاس طالب (۲۰۱۲)، در کتاب اخیر خود بدان اشاره داشته است، او این خاصیت را به چیزی تعبیر می‌کند که از عوامل تنش‌زا، قوت، و از شکست‌ها قدرت کسب نموده است، مانند سیر تکامل، درواقع یک سیستم ضدشکند، سیستمی است که دوستدار تنش است زیرا با آن به سمت تکامل حرکت می‌کند. درواقع این مفهوم بدان معناست که منابع و ظرفیت‌ها طوری

1. Briguglio, L. (2004). Economic Vulnerability and Resilience: Concepts and Measurements. In Briguglio, L. and Kisanga, E.J. (eds), Vulnerability and Resilience of Small States. Commonwealth Secretariat and the University of Malta, 43-53

2. Economic Vulnerability

3. <http://www.merriam-webster.com/dictionary/vulnerable>

4. Guillaumont, P. (1999), "On the Economic Vulnerability of Low Income Countries," mimeo, CERDI-CNRS, Université d'Auvergne, France.

5. Economic Anti-fragility

تنظیم و جاییابی شوند که احتمال ضربه به آن‌ها به حداقل برسد و از طرفی بتوان عواید مثبتی نیز به دست آورد.^۱

۴. **اقتصاد پایدار و متداوم**^۲: تعاریف بسیاری از توسعه پایدار ارائه گردیده است که بعضاً با یکدیگر مغایرند. متداول‌ترین تعریف از پایداری، تعریفی است که کمیسیون جهانی^۳ ارائه داده است. کمیسیون مذکور توسعه پایدار را چنین تعریف کرده است: توسعه‌ای که حتماً نسل حاضر محیط‌زیست و توسعه را بدون آسیب رساندن به توانایی‌های نسل آینده در تأمین نمودن نیازهای خود، برآورده می‌نماید.^۴ بر اساس این تعریف قبل از اینکه هر جامعه‌ای بتواند به پایداری برسد، عدالت بین نسل‌ها و درون نسل‌ها را باید تأمین کند. توسعه اجتماعی و اقتصادی باید به گونه‌ای تحقق پذیرد که در هر زمان که بر نسل‌های آینده هزینه‌ای تحمیل شود، اثرات فعالیت‌های اقتصادی را به حداقل برساند. بنابراین به طور کلی، توسعه پایدار عبارت است از توسعه اقتصادی که در درازمدت تداوم داشته باشد. یک جامعه پایدار در پی بقا، بهبود مشخصه‌های اقتصادی، محیطی و اجتماعی یک ناحیه است تا اعضای آن بتوانند سالم، رزور و بالذت به ادامه حیات بپردازند.^۵

۵. **همبستگی اقتصادی**^۶: طبق مطالعات میلر^۷ این مفهوم، مفهومی است که به دنبال ریشه‌دار کردن فعالیت‌های اقتصادی با ایجاد پایه‌های مشترک، مشارکت و تعاون و اقدام متقابل است که مقابل شاخصه فردگرایی^۸ رقابتی پارادایم سرمایه‌داری جریان اصلی^۹ است.^{۱۰}

۶. **ثبات اقتصاد کلان**^{۱۱}: اقتصادی باثبات است که آسیب‌پذیری خود را نسبت به شوک‌های خارجی حداقل سازد و بتواند راه را برای یک رشد اقتصادی پایدار بازنماید.

1. Antifragile Banking and Monetary Systems Lawrence H. White, Cato Journal, Vol. 33, No. 3 (Fall 2013). Copyright © Cato Institute. All rights reserved.

2. Economic Sustainability

3. WCED

4. World Commission on Environmental and Development. Our Common Future. Oxford University Press, Oxford, London. 1987.

۵. علی‌پور، رسول محمد، شاخص‌های توسعه پایدار، برگرفته از سایت توریسست ساینس.

6. Economic Solidarity

7. Miller

8. Individualism

9. Main Stream

10. Ethan Miller, Solidarity Economy: Key Concepts and Issues, Center for Popular Economics, 2010, p2-3.

11. Macroeconomic Stability